

ЛЕКСИКА ОДЯГУ, ВЗУТТЯ ТА ПРИКРАС ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ

*Т. Б. Бобер, аспірант кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

(Черкаси, Україна)

e-mail: tbobeir@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4151-7412

У статті розглянуто стан вивчення тематичної групи лексики одягу, взуття та прикрас в українському мовознавстві, що зумовлено потребою зафіксувати та вдокладнити відомості про цей фрагмент побутової лексики середньонаддніпряньського діалекту, урахувуючи загальноукраїнський діалектний контекст. Проаналізовано наукову літературу, лексикографічні праці, збірники діалектних текстів. За польовими записами автора, у яких зафіксовано лексику одягу, взуття та прикрас у говірках Середньої Наддніпряниці, виявлено особливості репертуару лексичних одиниць, динамічні процеси в окремих мікрогрупах назв.

Аналіз засвідчених джерел дає підстави висновкувати про відсутність докладного вивчення структури, принципів номінації, просторового варіювання тематичної групи лексики на позначення одягу, взуття та прикрас із середньонаддніпряньських говірок. Перспективи дослідження – представити ширше репертуар номінативних одиниць та визначити підходи до його аналізу, простежити динаміку й функціонування назв на діахронному та синхронному зрізах мови.

***Ключові слова:** діалектний матеріал; лексика одягу, взуття та прикрас; середньонаддніпряньський говір; активний і пасивний словник; лексична диференціація.*

Актуальність. Лексико-семантична система говорів української мови все ще належить до найменш вивчених рівнів насамперед тому, що її досліджено нерівномірно в усьому діалектному континуумі. Тематична група лексики на позначення одягу, взуття та прикрас є однією з найбільш давніх у мові й демонструє зміни в традиціях та побуті інформантів, що призводить до зникнення лексем, заміни їх іншими, розширення чи звуження їхньої семантики, тому закономірно, що ці назви є об'єктом постійного зацікавлення лінгвістів.

Актуальність дослідження лексики одягу, взуття та прикрас середньонаддніпряньського діалекту зумовлена ще й потребою зафіксувати й докладно описати цю частину побутової лексики, урахувуючи загальноукраїнський діалектний контекст, чого до сьогодні не було зроблено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повно описана лексика на позначення одягу, взуття та прикрас із говорів північного наріччя, зокрема в працях Ф. І. Бабія, Л. Г. Пономар (західнополіський говір) [1; 2], Г. І. Гримашевич (середньополіський говір) [3]; меншою мірою південно-західного наріччя – у дослідженнях Н. І. Пашкової, М. Ж. Дерке (закарпатські говірки) [4; 5], Г. Г. Березовської (східно-подільські говірки) [6] та південно-східного наріччя в дисертаціях Т. В. Щербини (говірки середньонаддніпряньсько-степового порубіжжя) [7] і Н. Б. Клименко (східностепові говірки) [8]. Видано тематичні лексикографічні праці: «Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок» Г. І. Гримашевич [9], «Словник назв одягу та взуття у східно-подільських говірках» Г. Г. Березовської [10]. Окремі відомості про традиційне вбрання українців знаходимо в словниках, збірниках діалектних текстів, етнографічних працях. З огляду на такий стан дослідження назв одягу, взуття та прикрас в українському діалектному континуумі вкрай необхідне представлення та вдокладнення інформації із середньонаддніпряньського говору південно-східного наріччя, що став основою формування української літературної мови.

Досі не вивчені мовні явища, які презентують національну культуру Середньої Наддніпряниці, побут, вірування, хоч зміни в соціально-економічному та культурному

житті суспільства спричинюють рухливість мовної системи та перебудову лексичного складу говірок. Із цього погляду увага до номінативних процесів у назвах одягу, взуття та прикрас, записаних у середньонаддніпрянських говірках, є важливою й актуальною.

Лексичні ареали Середньої Наддніпрянщини вперше окреслив В. С. Ващенко, який скартографував назви реалій побуту із 84 говірок Наддніпрянщини [11]. У словнику полтавських говірок В. С. Ващенка зафіксовано 53 лексеми на позначення одягу, взуття та прикрас [12], частина з яких перебуває в активному вжитку мовців старшого віку й до сьогодні, що засвідчує записаний нами матеріал: *га'маш'і* 'теплі панчохи без підшов, що одягають поверх взуття', *ган'лик* 'металева зачіпка, пришита проти петлі до одягу, що служить застібкою', *ма'ніжка* 'нагрудник, пришитий або пристебнутий до чоловічої сорочки', *са'чок* 'короткий плечовий одяг із грубого сукна', *хванд* 'складка на верхньому плечовому одязі', *чохла* 'вилога, закарваш рукава'.

Найширше діалектну систему середньонаддніпрянського говору репрезентовано в Атласі української мови, за матеріалами якого дослідники намагалися визначити межі поширення й ареали цього діалекту, подати його комплексну характеристику (Ф. Т. Жилко, І. Г. Матвіяс) [13; 14]. Однак із досліджуваної групи лексики скартографовано лише варіанти лексем *фар'тух* (к. 99), *гудзик* (к. 134), наголос іменника *хустка* в наз. в. мн. (к. 152), морфемну структуру іменника *о'чіпок* (к. 161) [АУМ]. У регіональних дослідженнях останніх десятиліть зроблено системний та ареалогічний аналіз назв меблів, хатніх речей, посуду й кухонного начиння (Г. І. Мартинова), сільського господарства (Т. М. Тищенко), одягу, взуття, головних уборів і прикрас (Т. В. Щербина) з метою вдокладнення середньонаддніпрянсько-подільської та середньонаддніпрянсько-степової меж [15; 16; 17]. Г. Г. Березовська схарактеризувала за матеріалами побутової лексики суміжні із середньонаддніпрянськими мішані та перехідні східноподільські говірки [6].

Як бачимо, назви одягу, взуття та прикрас середньонаддніпрянського діалекту ще не були об'єктом докладного аналізу, тому важливо представити не тільки репертуар одиниць, особливості їхньої семантики, поширення, а й виявити давні назви, що дотепер належать до активної лексики, та лексеми, які перебувають на периферії мовної системи і вживані лише в мовленні людей найстаршого покоління.

Мета статті – представити назви одягу, взуття та прикрас, засвідчені в сучасних середньонаддніпрянських говірках, проаналізувати зміни в репертуарі та семантиці досліджуваних номенів, порівнявши із фіксаціями ХХІ століття.

Матеріали й методи дослідження. Підґрунтям дослідження стали польові записи автора за розробленим питальником та матеріали, виявлені в збірниках діалектних текстів із середньонаддніпрянського говору, що дало змогу вдокладнити структуру обраного фрагмента цієї лексико-семантичної системи, вирізнити специфіку семантики та функціонування її одиниць у досліджуваних говірках. Використано комплекс методів: експедиційний (для фіксації діалектного матеріалу), описовий (для інвентаризації та систематизації матеріалу), зіставний (для порівняння назв одягу, взуття та прикрас на різних часових зрізах).

Результати дослідження та їх обговорення. У статті представлено діалектні матеріали, засвідчені на двох часових зрізах: початку ХХІ ст. та кінця його другого десятиліття. Фактаж, уміщений у збірниках діалектних текстів із Західної Полтавщини, записано на початку ХХІ ст. від інформантів 1910–1920 років народження, які вже здебільшого відійшли у вічність. Вони не тільки бачили традиційний селянський одяг чи чули про нього, але й носили його, тому подавали ширший репертуар найменувань та докладніші характеристики, ніж ми фіксуємо сьогодні. Уже на час записування матеріалу деякі реалії вийшли з ужитку, проте їхні назви ще засвідчені в мовленні діалектоносіїв і представлені в текстах збірника:

з'ї'мою *тоже в кол'о'д'анках же хо'дил'и / з'дери́ва поро'бил'и кол'од'ан'ки / і о'то в їх хо'дил'и ж на ро'боту* // (с. Тарасівка Гребінківського району) [ГЗП, с. 42];

приход'ат' на храм / у кос'никах / у со'рочках 'вишитих / у кир'сетках / у 'йупках та'ких же ши'роких / да / і хра'муйт' // (с. Тарандинці Лубенського району) [ГЗП, с. 83];

'йупка / 'ват'анка / л'іт'н'ач'ка / кир'сет / із х'вал'дами / із кар'маном // (с. Березняки Хорольського району) [ГЗП, с. 129];

а ко'л'ис' о'то та'ка с'вита / ко'л'ис' с'вити бу'л'и с'ір'а'ки / а у нас 'ран'ше 'йупки 'шил'и су'кон':і // (с. Березняки Хорольського району) [ГЗП, с. 129].

Також у текстах із говірок Західної Полтавщини фіксуємо такі назви: *о'дежа, б'іл':о, п'ідш'тан:ики, 'кохта, с'п'ід'ниц'а, кар'сет, кух'вайка, ко'жух, 'йупка, к'райка, ко'м'ірч'ик, 'ч'охли, 'чулки, 'тапоч'ки, 'вал'анки, чо'б'іт'ки, о'ч'інок, пла'точ'ок, 'хусточка, брил', кар'туз, в'інок, 'л'ента, кос'ник, на'мисто [ГЗП].*

В основу нашого дослідження покладено питальник, який створено за програмою для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови Й. О. Дзензелівського (1987 рік). Його апробацію проведено в говірках Черкащини, зокрема Золотоніського, частково Чорнобаївського, Шполянського районів Черкаської області та Олександрівського району Кіровоградської області. Вікова категорія інформантів – це 30 рр. ХХ століття (найстарший інформант – 1928 р. н., наймолодший – 1944 р. н.).

Апробація питальника засвідчила сталість найменувань і водночас зміни в складі репертуару, пов'язані із суспільно-економічним та культурним розвитком суспільства.

У досліджуваних говірках виявлено однотипну репрезентацію найбільш поширеного одягу, наприклад: *со'роч'ка* 'жіночий одяг, який одягають поверх білизни' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс), *с'п'ід'ниц'а* 'жіночий одяг, що покриває фігуру від талії донизу' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс), *шта'ни* 'одяг (перев. чоловічий), який має дві довгі або короткі холоші й закриває нижню частину тулуба та ноги' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс), *кух'вайка* 'стьобана куртка на ваті' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс), *пла'ток* 'шматок тканини або в'язаний, трикотажний виріб, переважно квадратний, який пов'язують на голову, шию, напинають на плечі' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс), *'ч'оботи* 'рід взуття з досить високими халявами' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс), *о'нуч'і* (Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Іс) та фонетичний варіант *у'нуч'і* 'шматок тканини, яким обмотують ноги перед взуванням (перев. в чоботи)' (Ан), *на'мисто* 'прикраса з перлів, коралів, різнокольорових камінців і т. ін., яку жінки носять на шії' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс).

Інформанти не вживають деякі назви, оскільки вони перебувають у пасивному словнику, але після з'ясування значення намагаються відповідати на запитання, укладаючи у відповідь своє розуміння поняття: *кап'тан, каф'тан* 'короткий одяг з полотна': *кафта'нок / на п'леч'і оди'жинка / (Пд), п'іджак домо'шитий / (Дн); кор'сетка, кер'сетка* 'верхній жіночий одяг – безрукавка, пошита в талію з кольорової тканини': *у три ск'латки /з:аду (Лк), до шис'ти ус'ів (Пд), биз ру'кав / /з:аду ск'латки (Дн).*

Назви окремих реалій інформанти вже не пам'ятають і не вживають, але семантику наведених назв з'ясовують в основному правильно. Так, давню лексему *чу'марка* 'верхній чоловічий одяг, пошитий із фабричного матеріалу, у талію зі складками' хоч і не засвідчено в говірках, проте деякий обсяг знань про цю реалію ще збережений: *та'ке йак п'іджа'ч'ок / 'т'іки ва'тове // (Пд); це 'йупка з кап'ішоном / йак плашч'і теплий (Дн).*

Окремі назви перебувають у пасивному словнику інформантів з іншим значенням, зокрема, лексема *бурка* 'верхній двополий чоловічий одяг із домотканого грубого сукна' у формі множини засвідчена на позначення теплового взуття із тканини: *убу'вали 'бурки (Лк);* назву *би'кеша* 'чоловічий теплий одяг старовинного крою з брижами в стані' мовець пояснює описово: *'ш'ос' ох'л'але (Пд);* назву *к'із'анка* 'різновид зимової чоловічої шапки' ототожнюють за подібністю звукової оболонки з іншою лексемою, а тому сплутують значення: *йак ст'ройіли ха'ти / з'лину з к'із'а'ком м'ісили (Гл); криж'ів'ниц'а* 'давній жіночий одяг типу спідниці у вигляді двох зшитих до половини полотнищ': *'д'іт'ам дару'вали / йак на'родиц':а ди'тина / дару'вали два 'метри к'рижми (Лк).* Як бачимо, мовці пов'язують

архаїзовані лексеми чи то із залишковими знаннями про реалії, які вони позначали, чи то сплутують найменування різних предметів за подібністю їхнього звучання.

В одних говірках назви *на'м'ітка*, *об'рус*, словотвірний варіант *пири'м'ітка* 'покривало із тонкого серпанку, яким зав'язують голову поверх очіпка заміжні жінки' відомі з дещо модифікованим значенням, наприклад: *це поло'тенич ко по'верх о'ч'іпка* (Дн), а в інших мовці вже не пов'язують назви з головним убором, указують лише на матеріал, наприклад: *це 'марл'а* (Пд); *це н'р'али н'р'ажу на н'р'ад'ки* (Гл).

Уявлення про окремі реалії в мовній свідомості діалектоносіїв уже трансформовані або зовсім втрачені. Зокрема, лексема *посто'ли* 'м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підошви' викликає такі коментарі: *п'летин'і* (Дн), *дири'йан'і* (Пд), *'чула / а ни з'найу шчо та'ке* (Мл).

Частина лексем мають інше значення, ніж у літературній мові. Наприклад, назву *'лишт'ва*, подану в словнику зі значенням «вишивка у вигляді прямої гладі» засвідчено з іншою семантикою 'підрубка спідниці або плаття, щось підрублене' (Пд, Дн, Пщ), можливо, тому, що саме цей підрублений низ сорочки колись вишивали, що уточнено й в академічному тлумачному словнику української мови: «лишт'ва – це обшивка одягу (звичайно його нижньої частини)» [СУМ, 4, с. 505].

Лексему *кор'сет*, яку в словнику подають зі значенням «широкий пружистий пояс, який носять під сукнею для стягування талії, надання стрункості фігурі» [СУМ, 4, с. 301], уживають на позначення 'верхнього жіночого одягу, безрукавки, пошитої в талію з кольорової тканини' (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл).

У говірках спостерігаємо збереження лексичної диференціації різновидів реалій. Зокрема, засвідчено розрізнення назви спідниці, жіночого поясного одягу за різними ознаками:

– за ДО «спосіб виготовлення» (зшита) – *с'шита на по'яс'ку* (Дн), *ти'т'анка* (Бг, Пщ), *кл'ош* (Бг, Пщ), *к'л'ошицим* (Бг), *пр'а'ма* (Бг), *у складку* (Бг), *в ск'латку* (Дн), *у ск'ладоч'ку* (Дн), *шот'ланка* (Дн), *р'ас'на* (Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Мл), *ши'рока* (Гл, Дм, Бг, Лк, Ан), *'в'іл'на* (Пд), *при'собрана* (Дн), *пл'іс'і'роч'ка* (Пщ), *до по'яс'ка* (Бг), *до ри'зинки* (Бг), *на мотуз'ку* (Пд), *шистик'линка* (Пд), *вос'мик'линка* (Пд), *у три 'н'ілки* (Пщ, Дн, Бг, Лк, Мл), *у чо'тири 'н'ілки* (Мл), *у п'ят' 'н'ілок* (Дн), *у три кус'ки* (Бг);

– за ДО «спосіб виготовлення» (частково зшита) – *п'лахта* (Лк, Гл, Дн, Бг);

– за ДО «спосіб виготовлення» (незшита) – *за'паска* (Дн, Пщ);

– за ДО «колір тканини» – *'син'а* (Пд), *си'нен'ка* (Дн), *чирво'нен'ка* (Дн), *виш'нева* (Дн), *зи'лена* (Дн), *'ч'орна* (Пд), *к'рашина* (Пд), *пок'рашина у бузи'ну* (Дн, Пд);

– за ДО «особливості візерунка» – у *'кубики* (Гл), *ку'бова* (Дм), *квад'ратиками* (Дн), *у кл'еточ'ку* (Дм), *кар'тата* (Дн), *р'а'ба* (Бг), *кв'іч'аста* (Дм), *з кв'іточ'ками* (Дн);

– за ДО «матеріал виготовлення» – *полот'н'ана* (Пд, Дн, Гл, Дм, Лк), *'байкова* (Дн), *шов'кова* (Дн, Мл), *'сиц'ева* (Лк), *шорс'т'ана* (Ан), *із 'шерс'т'і* (Бг), *'рипсова* (Дн), *з па'латки* (Дм), *'саржова* (Дм, Лк);

– за ДО «довжина» – *'довга* (Лк, Ан), *дов'ген'ка* (Дн), *на си'редн'у 'литку* (Дн);

– за ДО «призначення» – *праз'нич'на* (Пд, Дн), *на вих'ідний* (Дн), *бу'ден'а* (Пд), *на ро'боту* (Дн).

Атрибутивний компонент назви хустки, жіночого головного убору у вигляді квадратного шматка тканини, який пов'язують на голову, диференціюють за такими ознаками:

– за ДО «колір, забарвлення» – *'ч'орна* (Пщ, Дм, МК), *хв'іал'етова* (Пщ), *'б'іла* (Бг, МК, Ан), *к'расна* (Бг), *ко'ричнева* (Лк, Дм), *'сиза* (Мл), *к'л'еч'атон'ка* (Пд), *в к'л'іточ'ку* (Дн), *карта'тен'ка* (Бг), *йаблу'кова* (Бг, МК), *к'ремова* (Дн), *'б'ежова* (Бг, Мл), *'б'езева* (Дм), *кар'тата* (Гл), *з кв'ітками* (Бг), *кв'іч'аста* (Пщ, Бг), *цв'ітна* (Гл), *разноц'в'єтна* (Лк);

– за ДО «наявність / відсутність оздоблення» – з *'китиц'ами* (Пщ, Бг, Дн), з *'китич'ками* (Дм); *прос'та* (Бг, Пщ), *прос'тен'ка* (Гл);

- за ДО «якість, товщина матеріалу» – *то'несин'ка* (Дн),
- за ДО «матеріал виготовлення» – *ширс'т'ана* (Лк, Дн, Дм), *шорс'т'ана* (Бг), *полот'н'ана* (Пд, Дм), *су'кон:а* (Лк), *'сиц:ева* (Бг), *пу'хова* (Лк);
- за ДО «спосіб носіння» – *п'ід 'бороду* (Лк), *на'зад* (Лк, Дн), *од'ним к'райем* (Дн), *йак О'дарка з х'востиками* (Дн), *йак Па'ран'ка* (Лк), *на п'леч'і* (Гл).

У зафіксованому діалектному матеріалі репрезентовано переважно однослівні номени: *'йупка* ‘верхній жіночий одяг у вигляді довгої корсетки (переважно з рукавами)’ (Пщ, Дм, Бг, Лк, Дн, Пд, Ан), *кар'туз* (Пщ, Лк, Гл, Іс), *'шапка* (Дн, Дм, Бг, Ан) ‘чоловічий головний убір’, *'кохта* ‘легка жіноча кофта’ (Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, Ан), *с'п'ід'ниці'а* ‘жіночий поясний одяг’ (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс). Для удокладнення характеристики реалій мовці використовують також іменниково-прикметникові (*со'роч'ка полот'н'ана* (Пщ, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс), *ди'белий шовк* (Дн), *са'ч'ок 'ват'аний* (Гл)) та іменниково-іменникові словосполучення (*'йупка у ск'латку* (Гл), *ко'жух до ко'л'ін* (Дн), *оч'кур з коно'пел'* (Дн), прийменниково-відмінкові словоформи (*у 'кубики, з кв'іточ'ками* (про наявність візерунка), *на п'леч'і, п'ід 'бороду* (про спосіб носіння хустки), *на ро'боту, на вих'ід'ний* (про призначення одягу), зрідка пропозитивні структури (*с'і'р'ак'старовинний двополий верхній чоловічий одяг з домотканого грубого сукна' – це 'йупка з кап'ішоном / йак плашч' 'теплий* (Дн)), що засвідчують незавершеність процесу номінації.

Складні історичні події початку ХХ століття (революція, колективізація, голодомор) спричинили матеріальні труднощі в житті мовців. Засвідчений матеріал містить соціальні характеристики життя й побуту інформантів: *то'д'і 'дуже п'лохо було // о'ці'і т'р'апки / во'ни н'іде ни ва'л'алис'а* (Ан); *'мати ка'зала та'кий б'равий був пла'ток / 'б'ілий / то во'на й'ого прода'ла / та ку'пили ко'н'а і 'воза // (Ан); ти'пер же / шо хоч йе над'і'ват' / то'д'і ни було // (Бг); 'ч'оботи од'н'і на вс'іх* (Лк), *'бат'ко прий'шов з ро'боти / с'кинув 'ч'оботи і на п'іч по'л'із' / а во'на в'булас' та по'б'ігла в ш'колу // (МК). Помітно включення до словника діалектоносіїв нової лексики, а саме *'майка* (Пщ, Лк, Дн, Мл), *п'лат':а* (Пд, Дн, Гл, Бг, Іс), фонетичний – *п'лат'а* (Лк) і словотвірний варіанти – *п'лат'ач'ко* (Гл), *нос'ки* (Пщ, Дн, Лк, Гл, Бг, Мл, Іс), *'галстук* (Пщ, Дн, Бг), *б'лузка* (Дн, Пд), *б'лузоч'ка* (Дн, Пд), *с'в'ітир* (Дн).*

За нашими спостереженнями, деякі найменування традиційного одягу ще добре збережені в пам'яті діалектоносіїв, хоч і перебувають у пасивному словниковому запасі: *над'і'вали со'рочку 'вишити / це йак на п'разник / кар'сет і о'ту п'лахту* (Бг); *п'лахти над'і'вали п'ід кар'сет // па'ни хо'дили в п'лахтах // з полотна з коноп'л'аного шта'ни / з 'л'ону у ба'гатих* (Дн); *полот'но кра'сили в ци'бул'у // ци'бул'і нава'рили / с'п'ід'ниці'у ту'ди* (Дн). Водночас репертуар найменувань зазнав змін унаслідок редукації обсягу знань про реалії, яких у їхньому побуті вже немає, тому діалектоносіям доводиться пригадувати залишки інформації про них. Зокрема, на запитання «Пригадайте, а чи носила ваша мати очіпок?» (у словнику подано зі значенням «старовинний головний убір заміжньої жінки у формі шапочки, часто з поздовжнім розрізом ззаду, який зашнуровують, стягуючи сховане під ним волосся» [СУМ, 5, с. 833]) інформант дає відповідь: *у мо'йейі 'матир'і був і о'ч'іпок / та'кий 'бархат кра'с'івий / зилений* (Ан); «Що таке юпка?» (у словнику фіксуємо значення «верхній жіночий одяг у вигляді довгої корсетки (переважно з рукавами)» [СУМ, 11, с. 614]) чуємо: *'бач'ит' йа йі'йі 'бач'ила / 'з:аду ск'ладами поск'ладан'і* (МК). Значення «плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками» [СУМ, 4, с. 501] мовці пояснюють так: *мужс'ка 'обув* (Лк).

Деякі назви перебувають на периферії мовного запасу діалектоносіїв, бо інформанти чули про них, але їхнє значення відтворити вже не можуть: *с'вита / ч'ут' 'ч'ула / а йа'ка во'на / йа то'б'і ни ска'жу* (МК); *посто'ли 'ч'ула / а ни з'найу шчо та'ке* (Мл).

Зміни в традиціях і побуті зумовили зникнення низки найменувань та заміну їх іншими: *п'л'ушка* – *куртка* ‘короткий верхній теплий одяг, що наглухо застібається’ (Лк), *'ч'улки* – *ко'лоди* ‘дитячі або жіночі панчохи, вив'язані разом із штанцями’ (Ан), *ко'жух* – *дуб'л'онка* ‘кожух з дублених шкір’ (Дм).

Висновки і перспективи. Висновкуємо, що в досліджених говірках збережено основний репертуар найменувань, більшість із яких перебуває в активному вжитку, а частина – в пасивному. У свідомості мовців спостережено зменшення обсягу знань про окремі реалії, їхню трансформацію чи повну втрату. Це пов'язано з тим, що деякі реалії переходять на периферію суспільного життя чи й повністю зникають. Закономірно набуває пасивного статусу й та лексика, яку використовували для їх позначення. Окремі з таких слів із дещо модифікованою семантикою представлені в мовленні людей старшого віку, однак процес переміщення застарілої лексики з активного словника до пасивного ще далекий до завершення. У перспективі необхідно ширше представити репертуар, визначити принципи номінації та просторове варіювання тематичної групи лексики на позначення одягу, взуття та прикрас із говірок Середньої Наддніпряни.

Умовні позначення говірок

Бг – Богуславець, Гл – Гельмязів, Дн – Деньги, Дм – Домонтове, Лк – Лукашівка, Мл – Маліївка, Пд – Підставки, Пщ – Піщана Золотоніський р-н., МК – Малі Канівці Чорнобаївський р-н, Іскрене Шполянський р-н **Черкаська обл.**, Ан – хутір Антонівка с. Триліси Олександрівський р-н **Кіровоградська область.**

Список використаної літератури

1. Бабий Ф. И. Бытовая лексика говорів середнього басейна Горыни (названия одежды, обуви и головных уборов) : дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Ужгород. 1985. 228 с.
2. Пономар Л. Назви одягу Західного Полісся. Київ. 1996. 182 с.
3. Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Національна академія наук України. Київ. 2003. 532 с.
4. Пашкова Н. І. Назви одягу в українських говорах Карпат (структурно-семантична, генетична та ареальна характеристика) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ. 1999. 227 с.
5. Дерке М. Ж. Назви одягу в угорських говорах Закарпаття : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.09. Ужгород. 2002. 184 с.
6. Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв одягу і прикрас у східноподільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ. 2011. 20 с.
7. Щербина Т. В. Середньонаддніпрянсько-степове діалектне порубіжжя у світлі ізоглос : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Національна академія наук України. Київ. 2003. 534 с.
8. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк. 2001. 400 с.
9. Гримашевич Г. Словник назв одягу та взуття середньополіських суміжних говірок. Житомир. 2002. 184 с.
10. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с.
11. Ващенко В. С. Лінгвістична географія Наддніпряни : Лексичні матеріали. Дніпропетровськ. 1968. 158 с.
12. Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків. Вип. I. 1960. 107 с.
13. Жилко Ф. Т. Середньонаддніпрянські говори (деякі їх особливості і територія поширення). *Середньонаддніпрянські говори: Збірник статей* / Ред. кол. : В. М. Брахнов (секретар), І. О. Варченко, Ф. Т. Жилко (відп. ред.), П. С. Лисенко, О. С. Мельничук. Київ, 1960. С. 5–22.
14. Матвіяс І. Г. Групування говорів української мови. *Структура говорів української мови*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 3–68.
15. Мартинова Г. І. З історії та географії архаїчних назв предметів побуту правобережної Черкащини. *Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць* / Редкол. Ю. С. Мосенкіс (гол. ред.) та ін. Київ, 1999. Вип. 47. С. 3–9.
16. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ. 2003. 19 с.
17. Щербина Т. В. Середньонаддніпрянсько-степове діалектне порубіжжя у світлі ізоглос : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ. 2003. 23 с.

Умовні позначення використаних джерел

АУМ: Атлас української мови. В 3-х т. Т. 1. Полісся, Середня Наддніпряни і суміжні землі. Київ : Наукова думка, 1984.

СУМ: Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР ; Інститут мовознавств ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

ГЗП: Говірки Західної Полтавщини : збірник діалектних текстів / Упорядник Г. І. Мартинова. Черкаси, 2012. 329 с.

References

1. Babiy, F. I. (1985). Bytovaya leksika govovor srednego bassejna Goryni (nazvaniya odezhdy, obuvi i golovnykh uborov) [The household vocabulary of the dialects of the middle pool of Goryni (names of clothes, footwear and headgear)]. PhD dissertation (Ukrainian language). Uzhhorod (in Russ.).
2. Ponomar, L. (1996). Nazvy odiahu Zakhidnoho Polissia [Names of clothes of Western Polissya]. Kyiv. 182 (in Ukr.).
3. Hrymashevych, H. I. (2003). Nominatsiia odiahu ta vzuttia v serednopoliskomu dialekti [Nomination of clothing and footwear in the Medium Polish dialect]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv (in Ukr.).
4. Pashkova, N. I. (1999). Nazvy odiahu v ukrainskykh hovorakh Karpat (strukturno-semantychna, henetychna ta arealna kharakterystyka) [Names of clothes in the Ukrainian dialects of the Carpathians (structural-semantic, genetic and theoretic characteristic)]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv (in Ukr.).
5. Dierke, M. Zh. (2002). Nazvy odiahu v uhorskykh hovorakh Zakarpattia [Names of clothes in Hungarian dialects of Transcarpathia]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv (in Ukr.).
6. Berezovska, H. H. (2011). Strukturna orhanizatsiia ta heohrafiia nazv odiahu i prykras u skhidnopodilskykh hovirkakh [Structural organization and geography of the names of clothes and ornaments in the Eastern Podil dialects]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv (in Ukr.).
7. Shcherbyna, T. V. (2003). Serednonaddnypriansko-stepove dialektne porubizhzhia u svitli izohlos [Mid-Upper Dnieper-steppe dialectal digestion in the light of isogloss]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv (in Ukr.).
8. Klymenko, N. B. (2001). Nazvy odiahu v skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny [Names of clothes in east-steppe dialects of Donetsk region]: PhD dissertation (Ukrainian language). Donetsk (in Ukr.).
9. Hrymashevych, H. I. (2002). Slovnyk nazv odiahu ta vzuttia serednopoliskykh sumizhnykh hovirok. [Dictionary of the names of clothing and footwear of the Middle Polish adjoining dialects]. Zhytomyr, 184 (in Ukr.).
10. Berezovska, H. H. (2010). Slovnyk nazv odiahu ta vzuttia u skhidnopodilskykh hovirkakh [Dictionary of names of clothing and footwear of the Eastern Podillya dialects]. Umanske komunalne vydavnycho-polihrafichne pidpriemstvo. 348 (in Ukr.).
11. Vashchenko, V. S. (1968). Lihvistychna heohrafiia Naddnyprianshchyny: Leksychni materialy [Linguistic geography of the Dnieper: lexical materials]. Dnipropetrovsk]. 158 (in Ukr.).
12. Vashchenko, V. S. (1960). Slovnyk poltavskykh hovoriv [Dictionary of the Poltava dialects]. Kharkiv. 107 (in Ukr.).
13. Zhylo, F. T. (1960). Serednonaddnyprianski hovory (deiaki yikh osoblyvosti i terytoriiia poshyrennia). [Middle Ages of the Dnieper Speaks (some of their features and the territory of distribution)]. *Serednonaddnyprianski hovory: Zbirnyk statei*. Kyiv, 5–22 (in Ukr.).
14. Matviias, I. H. (1982). Hrupuvannia hovoriv ukrainskoi movy [Grouping of Ukrainian Speaks]. *Struktura hovoriv ukrainskoi movy*. Kyiv. 3–68 (in Ukr.).
15. Martynova, H. I. (1999). Z istorii ta heohrafiia arkhainykh nazv predmetiv pobutu pravoberezhnoi Cherkashchyny. [From the history and geography of the archaic names of the objects of life of the right-bank Cherkasy region.]. *Mova ta istoriia: Periodychnyi zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv. Vyp. 47. 3–9 (in Ukr.).
16. Tyshchenko, T. M. (2003). Podilsko-serednonaddnyprianske sumizhzhia u svitli izohlos [Podilsky-Middle-Dniprian conjunction in the light of isogloss]. Extended abstract of PhD dissertation. Kyiv (in Ukr.).
17. Shcherbyna, T. V. (2003). Serednonaddnypriansko-stepove dialektne porubizhzhia u svitli izohlos [Mid-Upper Dnieper-steppe dialectal digestion in the light of isogloss]. Extended abstract of PhD dissertation. Kyiv (in Ukr.).

T. V. BOBER. VOCABULARY OF CLOTHES, FOOTWEAR AND ACCESSORIES AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC STUDY

Summary. Introduction. *The study of the lexical-semantic system of dialects is relevant in Ukrainian linguistics. The thematic group of vocabulary to describe clothes, footwear and accessories, which reflects historically determined cultural, social and temporal changes in the language, is of particular interest.*

Purpose. *The representation of lexical unit repertoire of some household vocabulary gives an opportunity to trace the repertoire dynamics of the thematic vocabulary group to describe clothes, footwear and accessories in modern Mid-Upper Dnieper dialects.*

Methods. *To achieve the goal set, the following methods of scientific investigation are applied: expedition (to fix dialectal material), description (to register and systematize material), comparative analysis (to compare the names of clothes, footwear and accessories at different time slices).*

Results. *The repertoire of lexical units is partially kept in the speech of older dialect speakers. Due to the cultural social changes and deactivating part of the realities, some lexemes are in the passive vocabulary of speakers. There is only partial information about some names of clothes, footwear and accessories or their semantics is modified. Some part of domain names has already been archaism.*

Originality. *A new factual material showing changes in the linguistic consciousness of dialect speakers and enabling the investigation of nominative processes and shifts in the semantic structure of lexemes to describe clothes, footwear and accessories is recorded for the first time in the modern Mid-*

Upper Dnieper dialects by expeditions. The obtained data complete the information on the vocabulary of the Mid-Upper Dnieper dialect.

Conclusion. *The conducted research confirms the preservation of the main repertoire of the thematic vocabulary group to describe clothes, footwear and accessories, a significant part of which is in the active use of dialect speakers. At the same time, the names of ancient traditional clothes and footwear have become archaisms due to the deactivation of realities. The task of future studies is to add to the repertoire of dialectal units, to structure the material and to study the principles of the nomination in detail.*

Key words: *dialect material; vocabulary of clothes, footwear and accessories; Mid-Upper Dnieper dialects; active and passive vocabulary; lexical differentiation.*

Надійшла до редакції 15.03.19

Прийнято до друку 04.04.19